

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.23.01.03>

JACEK WIJACZKA

UNIwersytet MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU /

NICOLAUS COPERNICUS UNIVERSITY IN TORUŃ

 <https://orcid.org/0000-0003-4546-6878>

IGOR KĄKOLEWSKI

UNIwersytet WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE /

UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

 <https://orcid.org/0000-0001-5721-3988>

Stosunki handlowe Rzeczypospolitej z Królestwem Prus od pierwszego do trzeciego rozbioru (1772–1795) Próba oceny i perspektywy badań (część 1)*

ABSTRACT

**The Trade Relations of the Polish-Lithuanian Commonwealth with the Kingdom of Prussia from the First to the Third Partition (1772–1795)
An Attempt at Evaluation and Research Perspectives (Part 1)**

The article deals with various aspects of Polish-Prussian trade relations in the period between the First and Third Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1772–1795). The trade treaty of 1775 and Prussian customs policy played the key role in the trade contacts between the Commonwealth and the Kingdom of Prussia until the death of Frederick II the Great in 1786. The trade relations between both countries proved unfavorable for both sides at that time.

* Artykuł ten jest znacznie rozbudowaną i poszerzoną chronologicznie wersją tekstu w języku niemieckim: J. Wijaczka, I. Kąkolewski, *Die Handelsbeziehungen Polen-Litauens mit dem Königreich Preußen von der Ersten bis zur Zweiten Teilung (1772–1792)*, „Nordost-Archiv” 2024, Bd. XXXIII, s. 61–72.

Received: 2024-04-10. Verified: 2024-04-10. Revised: 2024-05-29. Accepted: 2024-06-07

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

The deficiencies in the Prussian customs policy that arose after 1775 became a subject of discussion in the government circles in Berlin after the death of Frederick II, and the new King of Prussia, Frederick William II, attempted to establish new trade relations with Poland-Lithuania according to free trade principles. The trade facilitations introduced by Prussia in 1788 on the border between East Prussia and the Grand Duchy of Lithuania led to a significant rise in trade turnover there, although the increase in customs duties by the Lithuanian customs authorities also resulted in higher prices of goods imported to Prussia. However, the increase in trade turnover and the number of Lithuanian merchants coming to Königsberg led to the establishment of a Polish-Lithuanian consulate in the city, headed by Jerzy Wojna-Okołów in the years 1792–1794. The new trade treaty between Poland-Lithuania and the Kingdom of Prussia was concluded at the beginning of the Kościuszko Uprising in April 1794, shortly before the final collapse of the Commonwealth. The first part of the work discussed Polish-Prussian trade relations to the end of the reign of Frederick II the Great.

Keywords: trade policy, Polish-Prussian trade relations, partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth 1772–1795, Stanisław August Poniatowski, Frederick II the Great, Frederick William II of Prussia

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje różne aspekty polsko-pruskich stosunków handlowych w okresie między pierwszym a trzecim rozbiorem polsko-litewskiej Rzeczypospolitej (1772–1795). Traktat handlowy z 1775 r. i pruska polityka celna odgrywały kluczową rolę w kontaktach gospodarczych między Rzeczypospolitą a Królestwem Prus aż do śmierci Fryderyka II Wielkiego w 1786 r. Stosunki handlowe między oboma krajami w tym okresie okazały się niekorzystne dla obu stron. Negatywne aspekty pruskiej polityki celnej po 1775 r. stały się przedmiotem dyskusji w kręgach dworskich w Berlinie po śmierci Fryderyka II. Nowy król Prus, Fryderyk Wilhelm II, próbował na nowo ułożyć stosunki handlowe z Rzeczypospolitą zgodnie z zasadami wolnego handlu. Ułatwienia wprowadzone przez władze pruskie w 1788 r. na granicy Prus Wschodnich i Wielkiego Księstwa Litewskiego doprowadziły do zwiększenia obrotów handlowych, zarazem jednak podwyższenie opłat celnych przez stronę litewską powodowało wzrost cen towarów importowanych do Prus. Wzrost obrotów handlowych i liczby kupców litewskich przybywających do Królewca sprzyjał utworzeniu w mieście polsko-litewskiego konsulatu, na czele którego w latach 1792–1794 stał Jerzy Wojna-Okołów. Nowy traktat handlowy między Rzeczypospolitą a Królestwem Prus został zawarty w kwietniu 1794 r., na początku insurekcji kościuszkowskiej, na krótko przed upadkiem dawnej Rzeczypospolitej. W części pierwszej omówiono stosunki handlowe polsko-pruskie do końca panowania Fryderyka II Wielkiego.

Słowa kluczowe: polityka handlowa, polsko-pruskie stosunki handlowe, rozbiory Rzeczypospolitej 1772–1795, Stanisław August Poniatowski, Fryderyk II Wielki, Fryderyk Wilhelm II

Wprowadzenie

Dzieje handlu zagranicznego Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII w. nie doczekały się dotąd syntezy, a podstawowym opracowaniem w tej materii pozostaje wydana 140 lat temu praca Tadeusza Korzona¹. Podobnie jest z kontaktami handlowymi państwa polsko-litewskiego z Królestwem Prus w tymże okresie, które nie były, i nadal nie są, przedmiotem zbyt szczególnego zainteresowania polskiej historiografii. Historyków interesowały jedynie niektóre kwestie, jak ekonomiczne następstwa rozbiorów dla Rzeczypospolitej i Prus², handel solą³ oraz traktat handlowy z 1775 r.⁴ W polskiej literaturze przedmiotu dominuje narracja podkreślająca szkodliwość traktatu dla Rzeczypospolitej, a także nadużycia popełniane przez pruskich urzędników celnych – przede wszystkim zawyżanie wartości towarów wiezionych przez kupców polskich⁵. Po 1775 r. dwór berliński miał rocznie uzyskiwać z cel nałożonych na handel z Rzeczpospolitą środki dorównujące rocznym dochodom skarbu Rzeczypospolitej⁶. W niemieckiej literaturze przedmiotu z kolei możemy znaleźć stwierdzenia, że nie tylko pruscy, lecz także polscy urzędnicy celni podnosili wbrew regulacjom

¹ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. II, wyd. 2, Kraków–Warszawa 1897 (wyd. 1: t. II, 1883), s. 1–144.

² *Vide m.in.*: M. Drozdowski, *Traktaty handlowe po pierwszym rozbiorze a problem jedności gospodarczej ziem polskich*, „Roczniki Historyczne” 1971, R. XXXVII, s. 97–102; *idem*, *Historiografia o ekonomicznych następstwach aneksji pruskich dla ziem polskich i państwa Hohenzollernów*, [w:] *Dzieje Brandenburgii i Prus w historiografii*, red. B. Wachowiak, Warszawa–Poznań 1989, s. 211–217.

³ R. Gaziński, *Prusy a handel solą w Rzeczypospolitej w latach 1772–1795*, Warszawa 2007.

⁴ M. Herzfeld, *Der polnische Handelsvertrag von 1775*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1920, Bd. XXXII, s. 57–107; 1923, Bd. XXXV, s. 45–82; J.A. Wilder, *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775. Gospodarcze znaczenie utraty dostępu do morza*, Warszawa 1937.

⁵ *Vide m.in.*: W. Konopczyński, *Fryderyk Wielki a Polska*, posłowiem opatrzył E. Rostworowski, Kraków 2010 (wyd. 1: Poznań 1947), s. 177; *idem*, *Pierwszy rozbiór Polski*, red. Z. Zielińska, Kraków 2010, s. 305–306; J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 130–131; T. Cegielski, Ł. Kądziela, *Rozbiory Polski 1772–1793–1795*, Warszawa 1990, s. 155–156; A. Jeziński, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003, s. 88; R. Gaziński, *op. cit.*, s. 58–59.

⁶ J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 130; S. Hoszowski, *Walka Gdańska i Torunia z pruską zaborczością w II połowie XVIII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, red. G. Labuda, t. II (*Pomorze nowożytnie*), red. G. Labuda, S. Hoszowski, Warszawa 1959, s. 392; Z. Guldon, S. Kazusek, *Eksport Korony w 1786 roku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2009, R. LVII, nr 2, s. 196.

traktatowym wysokość opłat celnych, co szczególnie niekorzystnie miało wpływać na zbyt produktów brandenburskich manufaktur⁷.

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, jak wyglądały stosunki handlowe państwa polsko-litewskiego z Prusami w latach 1772–1795 i czy to traktat handlowy zawarty przez Rzeczpospolitą z Prusami w 1775 r. był główną przyczyną spadku dochodów Rzeczypospolitej z ceł i handlu, jak dotychczas zazwyczaj przedstawiano to w polskiej historiografii. Poniższe rozważania oparte zostały na literaturze przedmiotu i źródłach drukowanych. Z nowych edycji źródłowych wymienić trzeba statystykę obrotów handlowych Korony z lat 1786–1790, opublikowaną przez Szymona Kazuska, który m.in. zwraca uwagę na permanentne zaniżanie wartości towarów w polskich rejestrach celnych również przez Komisję Skarbu Koronnego⁸.

Merkantylistyczny system gospodarczy w państwie brandenbursko-pruskim zaczęto tworzyć już w drugiej połowie XVII w., natomiast rozbudowano, wzbogacając o elementy kameralistyki, której katedry powstały na uniwersytetach w Halle i Frankfurcie nad Odrą, w okresie panowania Fryderyka Wilhelma I (1713–1740)⁹. Celem jego polityki było osiągnięcie dodatniego bilansu handlowego na drodze ograniczenia importu. Kolejny władca, Fryderyk II (1740–1786), był głęboko przekonany, że bardziej opłaca się

⁷ R. Straubel, *Die Handelsstädte Königsberg und Memel in friderizianischer Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte des ost- und gesamtpreußischen „Commerciums“ sowie seiner sozialen Träger (1763–1806/15)*, Berlin 2003, s. 48.

⁸ *Handel zagraniczny Korony w końcu XVIII wieku. Tabele statystyczne*, t. I (*Eksport w latach 1786–1790*), oprac. S. Kazusek, Kielce 2012; t. II (*Import w latach 1786–1790*), cz. 1 (*Zestawienia roczne*), oprac. idem, Kielce 2012 oraz cz. 2 (*Zestawienie sumaryczne*), oprac. idem, Kielce 2013. Por. też krótki przegląd problematyki i charakterystykę rejestrów celnych S. Kazusek, J. Kochanowski, *Poland, 1764–1791*, „Revue de l'OFCE” 2015, n° 140 (= *Eighteenth-century International Trade Statistics, Sources and Methods*, eds. L. Charles, G. Daudin), s. 311–317. Zwłaszcza istotne jest tutaj zastrzeżenie: „The value of goods was determined by the Crown Treasury Committee which was in the habit of understating the value of goods. Hence, the global value of exported and imported goods is also understated. There is no perfect method to estimate by how much. The actual value of products might be estimated thanks to research in prices in the biggest towns in Poland, or by looking closely at trade along some important trade routes, e.g. through Gdańsk or Kraków”, s. 312.

⁹ *Vide m.in.:* G. Oestereich, *Friedrich Wilhelm I: preußischer Absolutismus, Merkantilismus, Militarismus*, Göttingen–Zürich–Frankfurt 1977 oraz R. vom Bruch, *Der Kameralismus in Preußen und die Berliner Akademie*, [w:] *Technik und Staat*, Hrsg. A. Hermann, H.-P. Sang, Düsseldorf 1992, Technik und Kultur, Bd. IX, s. 41–59.

rozwijać przemysł niż handel, gdyż ten pierwszy jest w stanie dać zatrudnienie znaczenie większej liczbie osób¹⁰. Krajowe manufaktury miały zaspokajać potrzeby rynku wewnętrznego, a nadwyżki eksportować.

Po zakończeniu wojny siedmioletniej (1756–1763) Fryderyk II przystąpił do odbudowy zrujnowanego gospodarczo państwa. W tym celu postanowił wprowadzić nowe monopole państwowe oraz zmienić system podatków pośrednich i ceł. Wówczas też doszedł do wniosku, że Prusy nie są w stanie konkurować z Anglią, Francją i Holandią o zamorskie kolonie, które stałyby się rynkiem zbytu dla produktów z pruskich manufaktur. Uznał, że łatwiej będzie uczynić „kolonię” z położonej tuż za wschodnią granicą Rzeczypospolitej¹¹, w której widział znaczący rynek zbytu¹². Dlatego też w końcu lat sześćdziesiątych XVIII w. podjął decyzję o ekonomicznym uzależnieniu państwa polsko-litewskiego¹³, jako że: „Nasza granica z Polską ułatwia nam przenikanie w głąb tego królestwa przez połowę jego granic. Ktokolwiek posiadać ujście Wisły i miasto Gdańsk, będzie bardziej władcą tego państwa, niż król w nim panujący”¹⁴.

Państwo polsko-litewskie w czasach wczesnonowożytnych odgrywało w europejskiej wymianie handlowej poważną rolę, stanowiło bowiem pomost w obrocie handlowym między wschodnią i zachodnią Europą¹⁵. Już jednak od połowy XVII w. Rzeczpospolita przestała być równorzędnym partnerem handlowym dla innych państw, sama nie prowadząc jako państwo polityki merkantylistycznej i nie dbając o poprawę bilansu handlowego, a jej polityka handlowa podporządkowana była jedynie doraźnym interesom szlachty.

¹⁰ S. Salmonowicz, *Fryderyk II*, Wrocław 1981, s. 162: „Fryderyk do końca życia w swej ogólnej polityce pozostał merkantylistą”.

¹¹ Idem, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987, s. 266; H.-J. Bömelburg, *Die Politik Friedrichs II. gegenüber Polen-Litauen*, [w:] *Friedrich II. und das östliche Europa. Deutsch-polnisch-russische Reflexionen*, Hrsg. O. Kurilo, Berlin 2013, s. 25–36.

¹² I. Mittenzwei, *Preußen nach dem Siebenjährigen Krieg. Auseinandersetzungen zwischen Bürgertum und Staat um die Wirtschaftspolitik*, Berlin 1979, s. 94.

¹³ Z. Kulak, *Plany i cele polityki Fryderyka II w stosunku do Polski*, „Przeгляд Zachodni” 1977, R. XXXIII, nr 4, s. 76; K.H. Kaufhold, *Preußische Staatswirtschaft – Konzept und Realität. 1640–1806. Zum Gedanken an Wilhelm Treue*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” 1994, Bd. XXXV, H. 2, s. 55.

¹⁴ Cyt. za: J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 23.

¹⁵ W. Rusiński, *Rola ziem polskich w europejskiej wymianie handlowej w XVI–XVIII w.*, [w:] *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie, 17–21 września 1968 r. Referaty*, t. I (Seksje I–VI), red. A. Maczak, Warszawa 1968, s. 171.

Zrealizowanie planu Fryderyka II gospodarczego podporządkowania polsko-litewskiego państwa było tym łatwiejsze, że praktycznie nie prowadziło ono aktywnego dalekosiężnego handlu zagranicznego. Nie było w nim kupców, którzy samodzielnie jeździliby po towary do Anglii, Francji czy nawet Holandii, a inicjatywy mające doprowadzić do ożywienia przemysłu, jak choćby te podjęte przez podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, zakończyły się niepowodzeniem¹⁶. Rzeczpospolita w drugiej połowie XVIII w. pozostawała więc nadal krajem typowo rolniczym. Niemiecki publicysta Johann Georg Büsch napisał w 1784 r., że w Polsce nic się nie produkuje, żyje ona wyłącznie z handlu zbożem, z którego „korzyści wydawałyby się nieskończenie większe, gdyby nabyte w ten sposób skarby mogły być równomiernie rozłożone na cały naród”¹⁷. Wiedziano o tym doskonale nie tylko w Berlinie. W grudniu 1790 r. angielski premier William Pitt w rozmowie z Michałem Kleofasem Ogińskim, posłem polskim w Holandii, stwierdził: „Nie macie fabryk, ani przemysłu, będziecie przywozili nasze wyroby i przedmioty zbytku [...], to, co sprowadzicie od nas, zwróćcie nam z procentem”¹⁸.

Polityka handlowa Fryderyka II wobec Rzeczypospolitej w okresie 1765–1786

Próbie zmiany polityki handlowej podjął dopiero w drugiej połowie XVIII w. Stanisław August Poniatowski (1764–1795). W Koronie i na Litwie powołane zostały do życia komisje skarbowe, które miały zajmować się m.in. nadzorem nad dochodami z ceł i walką z przemytem¹⁹. W trakcie sejmku w 1764 r. król przekonał posłów, aby wprowadzić cło generalne na stałe. Opłaty celne odtąd miał ponosić każdy, począwszy od króla „aż do ostatniego obywatela i kupca”²⁰.

¹⁶ S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. I, Londyn 1970, s. 225–314.

¹⁷ J.G. Büsch, *Schriften über Staatswirtschaft und Handlung*, Teil III, Hamburg–Kiel 1784, s. 43.

¹⁸ Cyt. za: S. Askenazy, *Przymierze polsko-pruskie*, wyd. 3, przejrane i dopełnione, Warszawa 1918, s. 119.

¹⁹ E. Danowska, *Komisja Skarbu Koronnego – zakres władzy i odpowiedzialności*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1996, R. XLI, s. 51; P.M. Pilarczyk, *Komisja Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec zagadnień handlowych*, [w:] *Gismoryja gandlju na merymoryi Belarusi*, red. A.A. Skiepjian, Mińsk 2016, s. 189–201.

²⁰ *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego* [dalej: *Volumina legum*], t. VII, Petersburg

Z dotychczasowych 2% od sta opłaty celne podniesione zostały do 4% przy wywozie produktów polskich manufaktur, a przy wywozie surowców miano płacić odtąd 8% od sta. Podniesione zostały również opłaty celne od importowanych towarów, produkty niezbędne do życia obłożono cłem w wysokości 6%, a towary luksusowe – 12%. Urealniono również wycenę importowanych towarów. Przychody z cła generalnego przyniosły Koronie 2,3 mln złotych w 1765 r.²¹

Nowa taryfa celna została wydrukowana w marcu 1765 r.²² Fryderyk II zareagował na to błyskawicznie i już w kwietniu uruchomił, w ramach retorsji, nową komorę celną w Kwidzynie nad Wisłą, na której wybierano cło w wysokości od 10% do 33%²³. Argumentował przy tym, że cło generalne narusza postanowienia traktatów welawskich z 1657 r. Gwoli sprawiedliwości trzeba jednak dodać, że nie tylko dwór berliński oponował przeciw wprowadzeniu cła generalnego, podobnie bowiem reagowały mieszczaństwo i szlachta Prus Królewskich²⁴. Również szlachta województwa bełskiego zgromadzona na sejmiku przedsejmowym w sierpniu 1766 r. podjęła uchwałę, w której posłowie żądali, aby: „Utrzymując z sąsiedzkimi potencjami dobrą przyjaźń, ponieważ przez ustanowienie cła generalnego zdaje się być przyczyna niechęci od pogranicza pruskiego, więc aby cło generalne pruskie na sejmie przyszłym abrogowane być mogło”²⁵.

1860, s. 22. Wprawdzie już w 1761 r. podjęto uchwałę o wprowadzeniu cła generalnego (powszechnego) i zlikwidowaniu innych cel i myt, lecz jedynie na rok. S. Waschko, *Celnictwo w Polsce przedrozbiorowej. (Cła i polityka celna, instruktarze i postępowanie celne)*, Sopot-Poznań 1960, s. 6.

²¹ M. Woźnicki, *Reformy cel i podatków w Rzeczypospolitej w latach 1764–1766*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin, sectio F – Historia” 2014, vol. LXIX, z. 1–2, s. 152–166.

²² *Instruktarz ceł koronnych przez Kommissyą Skarbu Koronnego na fundamencie Konstytucyi Generalney Konfederacyi Omnium Ordinum Regni na Konwokacyi Głównej Warszawskiej dnia 7. Miesiąca maja, roku pańskiego 1764 uchwalonej, prawem seymu coronationis Najjaśniejszego Króla JMci Stanisława Augusta szczęśliwie panującego w swej istocie zachowany [...]*, Warszawa 1765.

²³ H.-J. Bömelburg, *Zwischen polnischer Ständegesellschaft und preussischem Obrigkeitstaat. Vom Königlichen Preußen zu Westpreußen (1756–1806)*, München 1995, s. 197.

²⁴ J. Dygdała, *Opozycja Prus królewskich wobec cła generalnego w latach 1764–1776*, „Zapiski Historyczne” 1977, t. XLII, z. 2, s. 25–44.

²⁵ *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1696–1772 (1792)*, wyd. M. Zwierzykowski, R. Kołodziej, Kraków 2021, s. 770.

Król polski protestował przeciwko retorsjom celnym wprowadzonym przez władzę pruskiego. Nic to jednak nie dało, dworowi berlińskiemu bowiem, przy pomocy Rosji, udało się doprowadzić do zniesienia polskiego cła generalnego (uchwała sejmowa z 22 października 1766 r.)²⁶. Bez wątpienia był to sukces Fryderyka II, który zapewnił pruskiej gospodarce dalsze korzystanie z polskich surowców bez płacenia wysokich ceł, a Rzeczypospolitej uniemożliwił planowany wzrost jej dochodów z opłat celnych²⁷. Mimo to udało się wprowadzić nowy podatek od produkcji alkoholu (czopowe), dzięki lustracji królewszczyzn zwiększono też wpływy z kwarty przeznaczonej na wojsko, a także wysokość pogłównego żydowskiego. W sumie reformy ceł i podatków z lat 1764–1766 wzmocniły krótkotrwale przychody państwa polsko-litewskiego²⁸, zanim pograżyło się ono w kolejnym kryzysie spowodowanym mieszanym się mocarstw ościennych w sprawę polskie oraz pierwszym rozbiorem.

Dnia 5 sierpnia 1772 r. w Petersburgu podpisana została konwencja dotycząca pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej przez Prusy, Rosję i Austrię. Fryderyk II był zadowolony z terenów przyłączonych do swego państwa – Prus Królewskich (bez Gdańska i Elbląga) oraz Kujaw. Pisał o tym w czerwcu 1772 r. do swego brata Henryka: „Terytoria, które przypadły nam w podziale są najkorzystniejsze z punktu widzenia handlu. Stajemy się panami całej Polski i całego jej importu, co jest bardzo znaczące. A największą

²⁶ *Volumina legum*, t. VII, s. 192; J.K. Hoensch, *Der Streit um den polnischen Generalzoll 1764–1766. Zur Rolle Preußens und Rußlands beim Scheitern der Finanzenreform Stanisław Augustus*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” 1970, Jg. XVIII, H. 3, s. 384; M. Drozdowski, *Zabiegi Prus o ograniczenie suwerenności Rzeczypospolitej w początkach panowania Stanisława Augusta. Zniesienie cła generalnego*, [w:] *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup et al., Poznań 1976, s. 667–676; A. Kamiński, *Polsko-pruska wojna celna w latach 1764–1766*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem*, t. IV (*Życie gospodarcze Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Materiały konferencji naukowej*), red. J. Wijaczka, Toruń 2007, s. 176–186; Z. Zielińska, *Rzeczpospolita między Prusami a Rosją w świetle polsko-pruskiego sporu o cło generalne w 1765 r.*, cz. 1, „Kwartalnik Historyczny” 2008, R. CXV, nr 2, s. 5–52; cz. 2, „Kwartalnik Historyczny” 2008, R. CXV, nr 3, s. 5–59.

²⁷ Cło generalne przyniosło w roku budżetowym 1765/1766 znacznie więcej niż w poprzednich latach, bowiem aż 5 111 433 zł 23 gr i 16½ denara. M. Drozdowski, *Zabiegi Prus o ograniczenie suwerenności...*, s. 676.

²⁸ Spowodowało to wzrost rocznego dochodu skarbu Rzeczypospolitej do 13 mln złp oraz oszczędności skarbowych z 19 tys. złp do 1,8 mln złp – na ten temat por. obszernie M. Woźnicki, *op. cit.*, s. 152–166.

korzyścią ze wszystkich jest to, że stając się panami handlu zbożem, nigdy nie doznamy głodu”²⁹.

Dnia 13 września 1772 r. Prusacy zajęli polską komorę celną w Fordonie i zaczęli pobierać cło od towarów spławianych Wisłą do Gdańska. W końcu września 1772 r. Fryderyk II nakazał, aby cło uiszczala również zwolniona z niego do tej pory polska szlachta i duchowieństwo. Wyjęte z opłat miały być jedynie towary należące do ekonomii królewskich³⁰.

Nie mogąc anektować Gdańska, król pruski we wrześniu 1772 r. polecił swym oddziałom zająć Nowy Port (Neu Fahrwasser) przy ujściu Wisły i zaczął pobierać opłaty od wszystkich przyprawiających statków. Nakazał również wybudowanie nowej komory celnej, w której pobierano akcyzę od artykułów codziennego użytku dostarczanych do Gdańska³¹. W ten sposób Fryderyk II, nie zajmując miasta, przejął kontrolę nad gdańskim handlem. Zabiegi gdańszczan o odzyskanie nieprawnie zajętego terenu spełzły na niczym. W Warszawie biernie bowiem przypatrywano się działalności władcy pruskiego: „Nie potrafiono się tu zdobyć na żadne radykalne posunięcie, wyprowadzające państwo z roli biernego widza akcji, rozgrywającej się na jego własnym organizmie”³². Zawarta ostatecznie w 1785 r. konwencja prusko-gdańska pozostawiła Nowy Port w rękach króla pruskiego, zapewniła swobodny tranzyt towarom pruskim przez terytorium miasta, zezwalała Prusakom na werbunki na terenie miasta i zobowiązywała władze gdańskie do wydawania pruskich zbiegów³³.

²⁹ Cyt. za: A. Kamiński, *Polityka polska Fryderyka II i pierwszy rozbiór Polski*, [w:] *Prusy w okresie monarchii absolutnej (1701–1806)*, red. B. Wachowiak, oprac. Z. Szultka, A. Kamiński, G. Kucharczyk, D. Łukasiewicz, B. Wachowiak, Poznań 2010, s. 342. Na temat polityki zbożowej prowadzonej przez Fryderyka II i pierwszego rozbiór Rzeczypospolitej: L. Atorf, *Der König und das Korn. Die Getreidehandelspolitik als Fundament des brandenburgisch-preußischen Aufstiegs zur europäischen Großmacht*, Berlin 1999, Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte, Bd. XVII, s. 222–232.

³⁰ J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 29. Na temat spławu wiślanego do 1772 r. ostatnio: S. Kazusek, *Spław wiślan w drugiej połowie XVIII wieku (do 1772 roku)*, cz. 1 (*Charakterystyka spławu wiślanego*), Kielce 2022; cz. 2 (*Statystyka spławu wiślanego*), Kielce 2016.

³¹ A. Kamiński, *Polityka Prus wobec Polski w latach 1772–1786*, [w:] *Prusy w okresie monarchii absolutnej...*, s. 398–399.

³² J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 30.

³³ S. Hoszowski, *Walka Gdańska i Torunia z pruską zaborczością...*, s. 395; R. Damus, *Die Stadt Danzig gegenüber der Politik Friedrich's der Grossen und Friedrich Wilhelm's II.*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins”

Zagarnięcie Prus Królewskich przez Prusy mocno odczuły pozostałe w granicach Korony Gdańsk i Toruń, których obroty handlowe z czasem znacznie zmalały. W Gdańsku w latach 1777–1787 eksport potażu zmalał o 17%, płótna o 27%, lnu o 59%, konopi o 84% i wełny o 82%. Najbardziej spadły jednak obroty zbożem. W dziesięcioleciu 1761–1770 docierało do Gdańska rocznie przeciętnie 48 488 łasztów zboża, natomiast w dziesięcioleciu 1771–1780 było to już średnio 25 709, a w latach 1781–1790 liczba ta zmalała do średnio 24 tys. łasztów³⁴. W 1788 r. Jan Ferdynand Nax twierdził, że po upadku handlu zbożowego w Toruniu „to miasto już ledwo samymi piernikami kupczy”³⁵, co oczywiście było dużą przesadą.

Wzrosły za to obroty trzeciego z tzw. wielkich miast pruskich, Elbląga, zajętego przez Prusy w 1772 r. W latach 1771–1780 eksport zboża z Elbląga wzrósł o 100% w stosunku do lat 1761–1770, kiedy to wynosił średnio 3647,5 łaszta (w latach 1771–1780 średnia to 7847,6 łaszta). Apogeum osiągnięte zostało w latach 1791–1795, kiedy to z Elbląga wywożono rocznie średnio 24 671,8 łaszta zboża, co stanowiło nieco ponad 50% ówczesnego eksportu polskiego zboża w ogóle³⁶.

Mimo znacznie wyższych niż przed rozbiorem opłat celnych pobieranych przez celników pruskich na komorze w Fordonie (por. tab. 1), splaw wiślany nie ustał. Wisłą nadal płynęło do Gdańska zboże z województw krakowskiego, lubelskiego, sandomierskiego i ruskiego³⁷. Można przypuszczać, że jego wolumen przewozu zależny był jedynie od wysokości plonów, mimo że cło pruskie stanowiło często ponad 26% kosztów własnych³⁸.

1887, H. 20, s. 38–47 i 86–94; E. Cieślak, *Pruska agresja ekonomiczna i polityczna wobec Gdańska w okresie rozbiorowym*, [w:] *Historia Gdańska*, t. III, cz. 1 (1655–1793), red. idem, oprac. idem, Z. Nowak, J. Stankiewicz, J. Trzoska, Gdańsk 1993, s. 588–589.

³⁴ S. Hoszowski, *Handel Gdańska w okresie XV–XVIII wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie” 1960, nr 11 (*Prace z zakresu historii gospodarczej*), s. 50–51.

³⁵ [J.F. Nax], *Uwagi nad Uwagami, czyli Obserwacje nad książką, która wyszła pod tytułem, Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego, kanclerza i hetmana*, Kraków 1861, stwierdzenie pod tabelą zamieszczoną (po s. 168) na końcu książki; T. Korzon, *op. cit.*, s. 111.

³⁶ S. Gierszewski, *Życie portowe Elbląga w XVII i XVIII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza...*, s. 319–320.

³⁷ *Vide m.in.*: R. Orłowski, *Z dziejów organizacji handlu splawnego w Ordynacji Zamojskiej w końcu XVIII wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia” 1956, t. XI, z. 5, s. 98.

³⁸ Z. Guldon, *Handel drewnem i potażem w końcu XVIII wieku (na przykładzie ekonomii grodzieńskiej i brzeskiej)*, „Sylwan” 1965, nr 5, s. 30.

Tabela 1

Cło płacone na komorze w Fordonie przed i po 1772 r.

Towar	Liczba i miara	Przed rozbiorem	Po rozbiore
		W dukatach	
Pszenica	100 łasztów	76½	375
Żyto	100 łasztów	38¼	187½
Wino	100 oxeftów	76½	281¼
Kawa	1000 funtów	4	14
Potaż	100 szyfuntów	23	109
Bale dębowe	100 kop	398	1787½
Klepka	100 kop	6⅓	63¼
Cukier	100 funtów	2⅞	8½
Indygo	100 funtów	2⅓	8
Pieprz	100 kamieni	11½	71½

Źródło: T. Czacki, *Refleksye nad uszkodzeniem dla krajów polskich wynikającym z zaniedbywania handlu pochodzącego z mniej ważenia porzuconej nad Gdańskiem opieki*, [b.m.w.] 1790, s. 29–30.

Zawyżanie przez celników pruskich wartości wiezionych towarów, niekorzystny kurs wymiany walutowej i szykany wywołały liczne skargi ze strony polskiej, lecz pozostawały one bez odzewu lub były odrzucane. Szlachta polska z Kujaw skarżyła się w 1777 r., że na komorach pruskich łaszt pszenicy wyceniany jest na 300 pruskich talarów, gdy tymczasem ten sam łaszt można sprzedać w Gdańsku za nie więcej niż 100–150 talarów³⁹. Znamy średnią cenę łasztu pszenicy w 1777 r. w Gdańsku, gdzie wynosiła ona od 316 do 366 zł⁴⁰, czyli od 61 do 70 talarów. Problem relacji cenowych z całą pewnością wymaga dalszych badań, tym bardziej, że król pruski polecił pobierać opłaty celne w złocie (holenderskich dukatach) po przymusowym kursie poniżej rynkowej wartości⁴¹.

³⁹ H.-J. Bömelburg, *Zwischen polnischer Ständegesellschaft...*, s. 291.

⁴⁰ T. Furtak, *Ceny w Gdańsku w latach 1701–1815*, Lwów 1935, s. 123.

⁴¹ H.-J. Bömelburg, *Zwischen polnischer Ständegesellschaft...*, s. 292.

Mimo tych wszystkich utrudnień Gdańsk pozostawał nadal znaczącym portem wywozu zboża z Korony. Na dodatek: „Przeciętna roczna wywozu zboża z Gdańska do Europy zachodniej [w drugiej połowie XVIII w. – J.W., I.K.] okazała się wyższa aniżeli w pierwszej połowie XVIII w. (o 4,6 tys. łasztów), chociaż od lat siedemdziesiątych wystąpił wyraźny spadek wielkości eksportu”⁴². Cła pruskie nie były jedynym czynnikiem wpływającym na wielkość wywozu zboża polskiego przez Gdańsk, poza nimi wymienić trzeba m.in. wyniki zbiorów w Koronie, wahania zapotrzebowania na zachodzie i północy Europy oraz kształtowanie się cen⁴³.

Utrudnienia wprowadzone przez dwór berliński w handlu z Gdańskiem sprawiły, że zaczęła się wówczas dywersyfikacja polskiego handlu zbożowego. Wzrósł choćby handel lądowy zbożem wiezionym na Śląsk. Gdy w 1775 r. został przez króla pruskiego wydany zakaz eksportu polskiego zboża na Śląsk, kupcy wielkopolscy poradzili sobie z nim w ten sposób, że zamiast zboża wysyłali tam duże ilości mąki⁴⁴.

Skutki pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej odczuły nie tylko polskie, lecz również pruskie miasta, m.in. Królewiec. Jesienią 1775 r. tamtejsi kupcy złożyli na ręce Fryderyka II memoriał, w którym przedstawili fatalny stan gospodarczy miasta i prowincji. Przyczyną tego była, ich zdaniem, pruska polityka celna, która przez wielokrotne podniesienie opłat celnych, pobieranych na komorach wschodniopruskich od towarów polskich i litewskich, spowodowała spadek obrotów handlowych. W ciągu pięciu lat od zawarcia prusko-polskiego traktatu handlowego w samym Królewcu zbankrutowało kilkadziesiąt domów kupieckich, pozostawiając długi w wysokości 2 121 691 talarów⁴⁵. Nic w tym dziwnego, skoro w latach 1774–1778, w porównaniu z pięcioma poprzednimi latami, wartość polsko-litewskich towarów przywiezionych do Królewca zmalała o prawie 6 mln zł (por. tab. 2).

⁴² E. Cieślak, *Handel i żegluga w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Historia Gdańska...*, s. 403–404.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ M. Drozdowski, *Traktaty handlowe po pierwszym rozbiorze...*, s. 104.

⁴⁵ *Historia Pomorza*, t. II, cz. 2 (*Pomorze Wschodnie w latach 1657–1815*), red. G. Labuda, Poznań 1984, s. 666; F. Gause, *Die Geschichte der Stadt Königsberg*, Bd. II (*Von der Königskrönung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges*), 2. Ausgabe, Köln–Weimar–Wien 1996, s. 196.

Tabela 2

Polskie produkty przywiezione do Królewca w latach 1769–1778

Towar	Miara	Lata		Wartość ujemna w zł
		1769–1773	1774–1778	
Żyto	łaszt	22 843	16 925	769 340
Konopie	kamień	1 574 880	1 062 120	3 076 520
Len	kamień	170 400	156 000	115 200
Siemię lniane	beczka	325 205	211 392	1 138 130
Nasiona konopi	beczka	110 447	56 833	321 684
Łój	kamień	23 180	18 148	50 256
Przędza	kopa	7216	4783	19 464
Skóry	sztuka	27 898	5617	89 120
Podeszwy skórzane	sztuka	3648	846	8960
Olej konopny	om	9475	5985	279 200
Bale	kopa	4407	4043	109 200
Klepka	kopa	4940	3492	8688
Suma	–	–	–	5 975 802

Źródło: *Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Preußens 1740–1786*, bearb. H. Rachel, Bd. III, Teil 2, Berlin 1928, s. 514.

Powołana w 1779 r. przez króla pruskiego specjalna komisja potwierdziła tezę, że przyczyn kryzysu handlowego w Prusach Wschodnich należy szukać w odcięciu tej prowincji od naturalnego zaplecza gospodarczego, którym były ziemie polsko-litewskie, a także wskazała na szkodliwość pruskiej polityki celnej⁴⁶. Ustalenia te nie spowodowały jednak zmiany w polityce handlowej prowadzonej przez Fryderyka II, chociaż rok później (1780) nakazał on obniżyć stawki celne na polskie i litewskie towary

⁴⁶ *Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Preußens 1740–1786*, bearb. H. Rachel, Bd. III, Teil 2, Berlin 1928, s. 523–527; I. Mittenzwei, *op. cit.*, s. 96.

wiezione tranzytem do poziomu ustalonego w traktacie handlowym z 1775 r., czyli 12% od sta⁴⁷.

To jednak nie wystarczyło, bowiem w kolejnych latach kupcy królewieccy ponosili znaczne straty. Wysokie opłaty celne i uciążliwe rewizje wiezionych towarów sprawiały, że nie tylko litewscy, lecz także i rosyjscy kupcy kierowali się do inflanckich portów w Rydze i Labiawie. Badający na rozkaz króla pruskiego stan handlu Królewca radca finansowy L.A. Dieteriech m.in. stwierdził, że między 1778 a 1785 r. wartość towarów wiezionych do Labiawy kosztem Królewca wzrosła z 300 tys. do 1,2 mln talarów⁴⁸. Sytuacja poprawiła się nieco, gdy litewski handel wskutek nowej rosyjskiej taryfy celnej z 1783 r. ponownie wrócił do pruskich portów⁴⁹.

Po pierwszym rozbiórze Stanisław August podjął zabiegi, aby na nowo ułożyć wymianę handlową z rozbiorowymi mocarstwami. Pierwszy zawarty został traktat handlowy polsko-rosyjski 15 marca 1775 r. i był stosunkowo korzystny dla strony polskiej. Rosjanie bowiem zgodzili się m.in. na wolny od opłat handel w Rydze oraz bezcłowy import soli⁵⁰. Traktat handlowy polsko-austriacki podpisany 16 marca 1775 r. również był korzystny dla kupców z Rzeczypospolitej. Chcąc rozwijać wzajemną wymianę towarową, ustalono cło na 4% od sta. Tranzyt obciążono zaś opłatą w wysokości 1%, a od jej uiszczenia zwolniono towary spławiane rzekami granicznymi⁵¹.

Jako ostatni podpisany został 19 marca traktat handlowy z Prusami. Obrót handlowy między obu państwami został obłożony cłem w wysokości 2% od sta. Towary wiezione tranzytem z i do Rzeczypospolitej przez ziemie znajdujące się pod panowaniem Fryderyka II obłożone zostały cłem w wysokości 12% od sta. Podobnie potraktowano Gdańsk, ustalając 12% cła. W następujących zaś miastach:

⁴⁷ S. Hoszowski, *Polski eksport wiślany w 1784 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1956, R. LXIII, nr 4–6, s. 65.

⁴⁸ R. Straubel, *Carl August von Struensee. Preußische Wirtschafts- und Finanzpolitik im ministeriellen Kräftespiel (1786–1804/06)*, Potsdam 1999, s. 97.

⁴⁹ F. Gause, *op. cit.*, s. 197. Najbardziej ożywiony był ruch statków w 1783/1784, kiedy to do Królewca i Piławy wpłynęło ich prawie 2000 i zabrały one 54 200 łasztów zboża w 1783 r., a w 1784 – 53 200, najwyższe ilości w całym stuleciu.

⁵⁰ *Volumina legum*, t. VIII, Petersburg 1860, s. 55–57.

⁵¹ K. Chłędowski, *Traktat handlowy między Austryą a Polską z roku 1775*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1880, R. VIII, z. 4, s. 329–330; S. Kazusek, *Więzi gospodarcze polsko-austriackie po 1772 roku (do 1795 r.)*, [w:] *Granice i pogranicza. Mikrohistorie i historie życia codziennego*, red. P. Guzowski, M. Liedke, M. Ocytko, Kraków 2011, s. 201–215.

Bydgoszcz, Drezdenko, Elbląg, Kłajpeda, Królewiec, Szczecin, Tylża i Wrocław, kupcy polscy i litewscy mogli nabywać zagraniczne jedwabie i wysokogatunkowe sukna za połowę ceny, a w zamian cło na te towary obniżono do 4% od stu. Zapewniono też, przynajmniej teoretycznie, bezpieczeństwo i sprawiedliwość wszystkim uczestniczącym w handlu poddanym obu państw, niezależnie od ich przynależności stanowej⁵².

Fryderyk II nie miał jednak zamiaru dotrzymać wszystkich przyjętych na siebie zobowiązań. Już 2 maja 1775 r. nakazał wydać rozporządzenie zabraniające importu polskich produktów rolnych na Śląsk, a także ich tranzytu przez tę prowincję⁵³. Z kolei 18 września 1775 r. wprowadził zakaz importu zboża polskiego do Brandenburskiej. W styczniu 1776 r. opłaty celne podniesiono o 5%, a uzyskane w ten sposób pieniądze przeznaczono dla celników na dodatkowe wynagrodzenie, które miało ich zachęcić do lepszej pracy⁵⁴. Dwór berliński nie zrezygnował też z procederu polegającego na tym, że kupował w Rzeczypospolitej, niby na własny użytek, duże ilości zboża, w związku z czym nie było ono obłożone cłem. Oszustwo polegało na tym, że niektóre transporty wystarczyłyby na roczne potrzeby ponad 20 tys. osób⁵⁵, a więc znacznie przekraczały zapotrzebowanie królewskiego dworu.

Dla Fryderyka II głównym celem zawarcia traktatu handlowego z Rzeczpospolitą było zabezpieczenie sobie taniego zboża i wsparcie zbytu produktów pruskich manufaktur. Służyło temu m.in. obniżenie cła tranzytowego z 12% do 4% (od sta), pod warunkiem, że kupiec polski 1/3 nabytych przez siebie towarów zakupi w pruskich manufakturach i wywiezie za granicę⁵⁶. Zmuszono też Rzeczpospolitą do zaakceptowania faktu, że towary wyprodukowane w pruskich manufakturach, wiezione tranzytem przez Polskę do Rosji, obłożone były celem tranzytowym nie w wysokości 12%, a zaledwie 2%⁵⁷.

Dnia 24 maja 1775 r. opublikowana została pruska taryfa celna⁵⁸, która miała obowiązywać także w Rzeczypospolitej. Potocznie

⁵² *Volumina legum*, t. VIII, s. 62–65; J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 74–75.

⁵³ J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 78.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 82.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 89.

⁵⁶ M. Herzfeld, *op. cit.*, Bd. XXXII, s. 77.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 78.

⁵⁸ *General = Zoll = Tarif*, [w:] *Sammlung aller in den souverainen Herzogthum Schlesien und der demselben incorporierten Grafschaft Glatz in Finanz = Policey*

zwana była taryfą warszawską, ponieważ datowana była w Warszawie⁵⁹. Na ostatniej stronie znalazł się zapis, że gdyby w taryfie przypadkiem nie wymieniono któregoś z towarów, to w handlu między poddanymi pruskimi a polskimi jego wartość celnicy powinni obliczyć na 6 fenigów od pruskiego talara, w tranzycie zaś miał on mieć wartość 3 grosze od talara⁶⁰. Dnia 24 września 1775 r. została wprowadzona do taryfy poprawka dotycząca obniżenia wartości niektórych towarów, m.in. potażu i smoły. Zmianę uzasadniono popełnionymi błędami zecerskimi⁶¹.

Taryfa celna w języku polskim opublikowana została dopiero 21 marca 1776 r. i, wbrew temu co twierdził J.A. Wilder⁶², nie była dosłownym tłumaczeniem taryfy pruskiej. W taryfach zastosowano bowiem choćby różne miary i wagi dotyczące tego samego towaru. Dla przykładu weźmy porcelanę, której zresztą wyróżniono kilka rodzajów. I tak: „porcelana wszelka przednia, wyzłacana z wszelkim malowaniem, jako to serwisy do kawy etc. podług gatunku i wartości” według taryfy opublikowanej w języku polskim powinna być oclona w wysokości 2 szelągów od złotego, a gdyby nie była pruskiej produkcji lub szła tranzytem – cło już wynosiło 1 grosz 1 szeląg od złotego⁶³. W taryfie opublikowanej w języku niemieckim od tak samo specyfikowanej porcelany cło wynosiło 1 grosz, lecz pruski, płacony od każdego funta wagi owej porcelany, a od porcelany obcej lub idącej tranzytem – 6 groszy pruskich od funta wagi⁶⁴.

Mimo opublikowania pruskiej taryfy celnej w zależności od potrzeb pruskiej gospodarki podnoszono lub obniżano cło na poszczególne towary. Dla przykładu. Przy wwozie herbaty na terytorium państwa polsko-litewskiego obłożono ją cłem w wysokości 60%, a wina francuskie – cłem 112%⁶⁵. Z kolei cło od wywożone-

= *Sachen, ergangenen und publicierten Ordnungen, Edicte, Mandate, Rescripte, welche während Zeit der glorwürdigsten Regierung Friedrich II. Königs von Preußen als souverainen Obristen Herzogs von Schlesien herausgekommen sind*, Bd. XIV, Breslau 1785, s. 402–464.

⁵⁹ M. Herzfeld, *op. cit.*, Bd. XXXII, s. 74.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 75.

⁶¹ *Ibidem*, s. 132.

⁶² *Ibidem*, s. 136: „Była ona dosłownym tłumaczeniem taryfy pruskiej”.

⁶³ J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 25.

⁶⁴ *General = Zoll = Tarif...*, s. 453.

⁶⁵ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. I (Czasy przedrozbiorowe), wyd. 3, rozszerzone, Poznań 1947, s. 333.

go z Rzeczypospolitej potażu i drewna spławianego Wartą wynosiło w praktyce 50%⁶⁶.

Odnosnie do polskiej taryfy celnej opublikowanej w 1776 r. Tadeusz Czacki w napisanym przez siebie w 1787 r. raporcie dla Komisji Skarbu Koronnego, której był członkiem, twierdził, że: „Po nieszczęśliwej 1775 roku epoce dwoisty był utworzony instruktarz, jeden dla wchodzących w traktat, drugi dla nie wchodzących. Myśl zrobienia konkurencyi towarów z innych krajów z produktami sąsiedzkiemi była powodem, iż już wydrukować i ogłosić miany, drugi instruktarz utłumionym został”⁶⁷. Czacki uważał, że powinno się go jednak koniecznie opracować: „Zdawałoby się ten różny instruktarz utworzyć i wchodzących w traktat uwiadomić, aby swoich towarów cechę i zaświadczenia dawać kazali”⁶⁸. Przykładem może być rosyjska taryfa celna, w której „dla przyjaznych mocarstw czwarta część cła opuszczona, a innych poddani, całe cło opłacać, i to z niektórymi warunkami uciążliwemi, muszą”⁶⁹.

Skargi na zawyżanie wyceny towarów przez celników pruskich nie ustawały. Kupcy poznańscy skarżyli się w trakcie Sejmu Wielkiego, że wprawdzie pobiera się od nich, zgodnie z taryfą celną, 2% od sta, lecz „towary są tak wysoko taksowane, że od nich mające się płacić podatki więcej niż 6 proc. wynoszą, i to nie rachując ceł prowincjonalnych”⁷⁰. Na dodatek narzekali na szykany związane ze sprawdzaniem wiezionych towarów. W dniu 24 maja 1775 r. została bowiem opublikowana w Berlinie instrukcja królewska, w której określono surowe przepisy dotyczące sprawdzania wiezionego towaru⁷¹. Miały one położyć kres przemytowi kwitnacemu na polsko-pruskiej granicy⁷². Ponoć uzbrojeni Polacy organizowali zimą konwoje liczące nawet 30 sań wypełnionych towarami i pędzili nimi do Gdańska, narażając życie, a wszystko po to, by uniknąć zapłacenia wynoszącego 12% cła⁷³.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Dokumenty dotyczące działalności Tadeusza Czackiego, starosty nowogrodzkiego, jako komisarza Skarbu Koronnego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Prokuratoria Królestwa Polskiego, sygn. 19, s. 95–96.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 96.

⁶⁹ *Ibidem*. Por. E. Danowska, *Tadeusz Czacki 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006, s. 80.

⁷⁰ T. Korzon, *op. cit.*, s. 39.

⁷¹ M. Herzfeld, *op. cit.*, Bd. XXXII, s. 75–76.

⁷² H.-J. Bömelburg, *Zwischen polnischer Ständegesellschaft...*, s. 295.

⁷³ H. von Beguelin, *Accise- und Zollverfassung in der Preuß. Staaten*, Berlin 1797, s. 316.

Poddani króla pruskiego skarżyli się, że polscy i litewscy celnicy także zawyżają wartość wiezionych przez nich towarów. W kwietniu 1776 r. taką praktykę krytykowali mieszkańcy Ełku, którzy kupili drewno w Polsce. Zamiast zapłacić cło zgodnie z taryfą po 1/2 gr od fury drewna, celnicy kazali im uiścić je w wysokości 30 gr od fury⁷⁴. Podobna sytuacja dotyczyła francuskiego wina. Polscy celnicy pobierali od 1 okseftu (224,7 litra) cło w wysokości 1 talara i 16 gr, podczas gdy poddani pruscy uważali, że powinni płacić, zgodnie z taryfą, 1 talara i 6 gr, gdyż cło od kwarty francuskiego wina wynosiło zgodnie z taryfą 2 fenigi⁷⁵. Celnicy tłumaczyli różnicę różnicą w pojemności polskiej i pruskiej kwarty⁷⁶. Polska miała objętość 0,94 litra, w związku z tym cło od okseftu wynosiło według taryfy 478 fenigów, czyli 1 talara i 16 gr. Kwarta pruska miała jednak nieco więcej, bo 1,17 litra. Oclili według pruskiej kwarty, stąd różnica.

Prusacy skarżyli się również na zbyt wysokie cła nakładane na produkty pruskich manufaktur eksportowane z Prus Wschodnich na Litwę. Według nich towary te powinny być oclone w wysokości 2% ich wartości, a celnicy litewscy obkładali je cłem w wysokości 40%, a nawet 70%⁷⁷. Faktycznie, od 1 lipca 1779 r. celnicy litewscy na granicy z Prusami Wschodnimi zaczęli wybierać od produktów pruskich manufaktur cło w wysokości od 40% do 70%⁷⁸. Tak wysokie cła miały chronić produkcję manufaktur zakładanych w okolicy Grodna przez podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, który był ponoć inicjatorem podniesienia ceł od pruskich towarów⁷⁹. Interwencja pruska sprawiła, że po kilku miesiącach zaprzestano jednak wybierania ceł według nowego instruktarza⁸⁰.

Po pierwszym rozbiórce bilans handlowy Korony w obrotach z zagranicą pozostawał ujemny, co widać chociażby na przykładzie 1777 r., w którym import opiewał na kwotę 47 488 567 zł,

⁷⁴ R. Gaziński, *op. cit.*, s. 102–103.

⁷⁵ *Instruktarz ceł koronnych...*, s. 48.

⁷⁶ R. Gaziński, *op. cit.*, s. 103.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 104.

⁷⁸ W trakcie posiedzenia Komisji Skarbowej Litewskiej 27 IV 1777 r. zapadała decyzja o ułożeniu nowego instruktarza, a zadanie to zlecono jednemu z komisarzy skarbowych, Michałowi Bulharynowi. Dwa lata później (27 IV 1779) Komisja podjęła decyzję o jego wydrukowaniu i rozesłaniu do komór celnych. S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. II, Londyn 1971, s. 139.

⁷⁹ R. Gaziński, *op. cit.*, s. 104–105.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 105.

a eksport jedynie na 29 839 238 zł⁸¹. Był on wówczas niekorzystny również w obrotach z państwem pruskim. Deficyt wynosił ponad 5 mln zł (por. tab. 3).

Tabela 3

Obroty handlowe Korony z Prusami w 1777 r.

Prowincja	Import	Eksport
	złote	złote
Małopolska	738 667	1 611 212
Mazowsze	13 216 923	10 613 232
Wielkopolska	10 833 221	7 056 756
Ruś	5 530	232 658
Razem	24 794 341	19 513 858

Źródło: F.J. Jekel, *Pohlens Handelsgeschichte*, Teil II, Wien-Triest 1809, s. 86.

Kwestia ujemnych obrotów handlowych z Prusami była tematem obrad sejmowych w dniu 4 listopada w 1778 r., kiedy to książę Stanisław Poniatowski, bratanek króla, wygłosił mowę na temat stanu gospodarki Rzeczypospolitej. Stwierdził m.in., że król pruski łamie zawarty traktat handlowy i dodał, że, paradoksalnie, takie postępowanie jest również niekorzystne dla niego, bowiem coraz biedniejsi obywatele państwa polsko-litewskiego nie są w stanie kupować produktów przemysłu pruskiego⁸².

W końcu lat siedemdziesiątych i na początku lat osiemdziesiątych XVIII w. Stanisław August podjął negocjacje z Berlinem, aby doprowadzić do obniżenia opłat celnych pobieranych na pruskich komorach celnych. Zakończyły się one jednak niepowodzeniem⁸³.

⁸¹ F.J. Jekel, *Pohlens Handelsgeschichte*, Teil II, Wien-Triest 1809, s. 86.

⁸² J.A. Wilder, *op. cit.*, s. 99.

⁸³ R. Gaziński, *op. cit.*, s. 62–63.

Bibliografia / Bibliography

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Prokuratoria Królestwa Polskiego, sygn. 19

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Akta sejmikowe województwa bęlskiego. Lata 1696–1772 (1792)*, wyd. M. Zwierzykowski, R. Kołodziej, Kraków 2021.
- Czacki T., *Refleksye nad uszkodzeniem dla krajów polskich wynikającym z zaniebdywania handlu pochodzącego z mniej ważenia porzuconej nad Gdańskiem opieki*, [b.m.w.] 1790.
- General = Zoll = Tarif*, [w:] *Sammlung aller in den souverainen Herzogthum Schlesien und der demselben incorporierten Grafschaft Glatz in Finanz = Policey = Sachen, ergangenen und publicierten Ordnungen, Edicte, Mandate, Rescripte, welche während Zeit der glorwürdigsten Regierung Friedrich II. Königs von Preußen als souverainen Obristen Herzogs von Schlesien herausgekommen sind*, Bd. XIV, Breslau 1785, s. 402–464.
- Instruktarz ceł koronnych przez Kommissyą Skarbu Koronnego na fundamencie Konstytucyi Generalney Konfederacyi Omnium Ordinum Regni na Konwokacyi Głównej Warszawskiej dnia 7. Miesiąca maja, roku pańskiego 1764 uchwalonej, prawem seymu coronationis Najjaśniejszego Króla JMci Stanisława Augusta szczęśliwie panującego w swej istocie zachowany [...]*, Warszawa 1765.
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego*, t. VII–VIII, Petersburg 1860.

OPRACOWANIA

- Askenazy S., *Przymierze polsko-pruskie*, wyd. 3, przejrzone i dopełnione, Warszawa 1918.
- Atorf L., *Der König und das Korn. Die Getreidehandelspolitik als Fundament des brandenburgisch-preußischen Aufstiegs zur europäischen Großmacht*, Berlin 1999, Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte, Bd. XVII. <https://doi.org/10.3790/978-3-428-49652-5>
- Beguelin H. von, *Accise- und Zollverfassung in der Preuß. Staaten*, Berlin 1797.
- Bömelburg H.-J., *Die Politik Friedrichs II. gegenüber Polen-Litauen*, [w:] *Friedrich II. und das östliche Europa. Deutsch-polnisch-russische Reflexionen*, Hrsg. O. Kurilo, Berlin 2013, s. 13–44.
- Bömelburg H.-J., *Zwischen polnischer Ständegesellschaft und preussischem Obrigkeitstaat. Vom Königlichen Preußen zu Westpreußen (1756–1806)*, München 1995.
- Bruch R. vom, *Der Kameralismus in Preußen und die Berliner Akademie*, [w:] *Technik und Staat*, Hrsg. A. Hermann, H.-P. Sang, Düsseldorf 1992, Technik und Kultur, Bd. IX, s. 41–59. https://doi.org/10.1007/978-3-662-01081-5_3

- Büsch J.G., *Schriften über Staatswirtschaft und Handlung*, Teil III, Hamburg-Kiel 1784.
- Cegielski T., Kądziela Ł., *Rozbiory Polski 1772–1793–1795*, Warszawa 1990.
- Charles L., Daudin G., *General Introduction*, „Revue de l'OFCE” 2015, n° 140 (= *Eighteenth-century International Trade Statistics, Sources and Methods*, eds. L. Charles, G. Daudin), s. 7–36. <https://doi.org/10.3917/reof.140.0007>
- Chłędowski K., *Traktat handlowy między Austryą a Polską z roku 1775*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1880, R. VIII, z. 4, s. 321–331.
- Cieślak E., *Handel i żegluga w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Historia Gdańska*, t. III, cz. 1 (1655–1793), red. E. Cieślak, oprac. E. Cieślak, Z. Nowak, J. Stankiewicz, J. Trzoska, Gdańsk 1993, s. 402–444.
- Cieślak E., *Pruska agresja ekonomiczna i polityczna wobec Gdańska w okresie rozbiorowym*, [w:] *Historia Gdańska*, t. III, cz. 1 (1655–1793), red. E. Cieślak, oprac. E. Cieślak, Z. Nowak, J. Stankiewicz, J. Trzoska, Gdańsk 1993, s. 579–595.
- Damus R., *Die Stadt Danzig gegenüber der Politik Friedrich's der Grossen und Friedrich Wilhelm's II.*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1887, H. 20, s. 38–47 i 86–94.
- Danowska E., *Komisja Skarbu Koronnego – zakres władzy i odpowiedzialności*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1996, R. XLI, s. 45–62.
- Danowska E., *Tadeusz Czacki 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006.
- Drozdowski M., *Historiografia o ekonomicznych następstwach aneksji pruskich dla ziem polskich i państwa Hohenzollernów*, [w:] *Dzieje Brandenburgii i Prus w historiografii*, red. B. Wachowiak, Warszawa–Poznań 1989, s. 211–217.
- Drozdowski M., *Traktaty handlowe po pierwszym rozbiórze a problem jedności gospodarczej ziem polskich*, „Roczniki Historyczne” 1971, R. XXXVII, s. 97–102.
- Drozdowski M., *Zabiegi Prus o ograniczenie suwerenności Rzeczypospolitej w początkach panowania Stanisława Augusta. Zniesienie cła generalnego*, [w:] *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup et al., Poznań 1976, s. 667–676.
- Dygdała J., *Opozycja Prus królewskich wobec cła generalnego w latach 1764–1776*, „Zapiski Historyczne” 1977, t. XLII, z. 2, s. 25–44.
- Furtak T., *Ceny w Gdańsku w latach 1701–1815*, Lwów 1935.
- Gause F., *Die Geschichte der Stadt Königsberg*, Bd. II (*Von der Königskrönung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges*), 2. Ausgabe, Köln–Weimar–Wien 1996.
- Gaziński R., *Prusy a handel solą w Rzeczypospolitej w latach 1772–1795*, Warszawa 2007.
- Gierszewski S., *Życie portowe Elbląga w XVII i XVIII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, red. G. Labuda, t. II (*Pomorze nowożytne*), red. G. Labuda, S. Hoszowski, Warszawa 1959, s. 313–349.
- Guldon Z., *Handel drewnem i potażem w końcu XVIII wieku (na przykładzie ekonomii grodzieńskiej i brzeskiej)*, „Sylwan” 1965, nr 5, s. 27–36.
- Guldon Z., Kazusek S., *Eksport Korony w 1786 roku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2009, R. LVII, nr 2, s. 193–214.

- Handel zagraniczny Korony w końcu XVIII wieku. Tabele statystyczne*, t. I (*Eksport w latach 1786–1790*), oprac. S. Kazusek, Kielce 2012.
- Handel zagraniczny Korony w końcu XVIII wieku. Tabele statystyczne*, t. II (*Import w latach 1786–1790*), cz. 1 (*Zestawienia roczne*), oprac. S. Kazusek, Kielce 2012.
- Handel zagraniczny Korony w końcu XVIII wieku. Tabele statystyczne*, t. II (*Import w latach 1786–1790*), cz. 2 (*Zestawienie summaryczne*), oprac. S. Kazusek, Kielce 2013.
- Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Preußens 1740–1786*, bearb. H. Rachel, Bd. III, Teil 2, Berlin 1928.
- Herzfeld M., *Der polnische Handelsvertrag von 1775*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1920, Bd. XXXII, s. 57–107.
- Herzfeld M., *Der polnische Handelsvertrag von 1775*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1923, Bd. XXXV, s. 45–82.
- Historia Pomorza*, t. II, cz. 2 (*Pomorze Wschodnie w latach 1657–1815*), red. G. Labuda, Poznań 1984.
- Hoensch J.K., *Der Streit um den polnischen Generalzoll 1764–1766. Zur Rolle Preußens und Rußlands beim Scheitern der Finanzenreform Stanisław Augustus*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” 1970, Jg. XVIII, H. 3, s. 355–388.
- Hoszowski S., *Handel Gdańska w okresie XV–XVIII wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie” 1960, nr 11 (*Prace z zakresu historii gospodarczej*), s. 3–71.
- Hoszowski S., *Polski eksport wiślan y w 1784 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1956, R. LXIII, nr 4–6, s. 64–80.
- Hoszowski S., *Walka Gdańska i Torunia z pruską zaborczością w II połowie XVIII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, red. G. Labuda, t. II (*Pomorze nowożytne*), red. G. Labuda, S. Hoszowski, Warszawa 1959, s. 313–349.
- Jekel F.J., *Pohlens Handelsgeschichte*, Teil II, Wien–Triest 1809.
- Jeziński A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003.
- Kamiński A., *Polityka polska Fryderyka II i pierwszy rozbiór Polski*, [w:] *Prusy w okresie monarchii absolutnej (1701–1806)*, red. B. Wachowiak, oprac. Z. Szultka, A. Kamiński, G. Kucharczyk, D. Łukasiewicz, B. Wachowiak, Poznań 2010, s. 284–348.
- Kamiński A., *Polityka Prus wobec Polski w latach 1772–1786*, [w:] *Prusy w okresie monarchii absolutnej (1701–1806)*, red. B. Wachowiak, oprac. Z. Szultka, A. Kamiński, G. Kucharczyk, D. Łukasiewicz, B. Wachowiak, Poznań 2010, s. 395–407.
- Kamiński A., *Polsko-pruska wojna celna w latach 1764–1766*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem*, t. IV (*Życie gospodarcze Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Materiały konferencji naukowej*), red. J. Wijaczka, Toruń 2007, s. 176–186.
- Kaufhold K.H., *Preußische Staatswirtschaft – Konzept und Realität. 1640–1806. Zum Gedanken an Wilhelm Treue*, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” 1994, Bd. XXXV, H. 2, s. 33–70.
- Kazusek S., *Splaw wiślan y w drugiej połowie XVIII wieku (do 1772 roku)*, cz. 1 (*Charakterystyka splawu wiślanego*), Kielce 2022.

- Kazusek S., *Splaw wiślany w drugiej połowie XVIII wieku (do 1772 roku)*, cz. 2 (*Statystyka splawu wiślanego*), Kielce 2016.
- Kazusek S., *Więzi gospodarcze polsko-austriackie po 1772 roku (do 1795 r.)*, [w:] *Granice i pogranicza. Mikrohistorie i historie życia codziennego*, red. P. Guzowski, M. Liedke, M. Ocytko, Kraków 2011, s. 201–215.
- Kazusek S., Kochanowski J., *Poland, 1764–1791*, „Revue de l’OFCE” 2015, n° 140 (= *Eighteenth-century International Trade Statistics, Sources and Methods*, eds. L. Charles, G. Daudin), s. 311–317. <https://doi.org/10.3917/reof.140.0311>
- Konopczyński W., *Fryderyk Wielki a Polska*, posłowiem opatrzył E. Rostworowski, Kraków 2010 (wyd. 1: Poznań 1947).
- Konopczyński W., *Pierwszy rozbiór Polski*, red. Z. Zielińska, Kraków 2010.
- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. II, wyd. 2, Kraków–Warszawa 1897 (wyd. 1: t. II, 1883).
- Kościałkowski S., *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. I–II, Londyn 1970–1971.
- Kulak Z., *Plany i cele polityki Fryderyka II w stosunku do Polski*, „Przegląd Zachodni” 1977, R. XXXIII, nr 4, s. 56–83.
- Mitzenzwei I., *Preußen nach dem Siebenjährigen Krieg. Auseinandersetzungen zwischen Bürgertum und Staat um die Wirtschaftspolitik*, Berlin 1979.
- [Nax J.F.], *Uwagi nad Uwagami, czyli Obserwacje nad książką, która wyszła pod tytułem, Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana*, Kraków 1861.
- Oestereich G., *Friedrich Wilhelm I: preußischer Absolutismus, Merkantilismus, Militarismus*, Göttingen–Zürich–Frankfurt 1977.
- Orłowski R., *Z dziejów organizacji handlu splawnego w Ordynacji Zamojskiej w końcu XVIII wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia” 1956, t. XI, z. 5, s. 81–100.
- Pilarczyk P.M., *Komisja Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec zagadnień handlowych*, [w:] *Gismoryja gandlju na merymoryi Belarusi*, red. A.A. Skiepan, Mińsk 2016, s. 189–201.
- Rusiński W., *Rola ziem polskich w europejskiej wymianie handlowej w XVI–XVIII w.*, [w:] *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie, 17–21 września 1968 r. Referaty*, t. I (*Sekcje I–VI*), red. A. Maczak, Warszawa 1968, s. 155–173.
- Rutkowski J., *Historia gospodarcza Polski*, t. I (*Czasy przedrozbiorowe*), wyd. 3, rozszerzone, Poznań 1947.
- Salmonowicz S., *Fryderyk II*, Wrocław 1981.
- Salmonowicz S., *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987.
- Straubel R., *Carl August von Struensee. Preußische Wirtschafts- und Finanzpolitik im ministeriellen Kräftespiel (1786–1804/06)*, Potsdam 1999.
- Straubel R., *Die Handelsstädte Königsberg und Memel in friderizianischer Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte des ost- und gesamtpreußischen „Commerciums” sowie seiner sozialen Träger (1763–1806/15)*, Berlin 2003.

Waschko S., *Celnictwo w Polsce przedrozbiorowej. (Cła i polityka celna, instruktaże i postępowanie celne)*, Sopot-Poznań 1960.

Wijaczka J., Kąkolewski I., *Die Handelsbeziehungen Polen-Litauens mit dem Königreich Preußen von der Ersten bis zur Zweiten Teilung (1772–1792)*, „Nordost-Archiv” 2024, Bd. XXXIII, s. 61–72.

Wilder J.A., *Traktat handlowy polsko-pruski z roku 1775. Gospodarcze znaczenie utraty dostępu do morza*, Warszawa 1937.

Woźnicki M., *Reformy ceł i podatków w Rzeczypospolitej w latach 1764–1766*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin, sectio F – Historia” 2014, vol. LXIX, z. 1–2, s. 152–166.

Zielińska Z., *Rzeczpospolita między Prusami a Rosją w świetle polsko-pruskiego sporu o cło generalne w 1765 r.*, cz. 1, „Kwartalnik Historyczny” 2008, R. CXV, nr 2, s. 5–52.

Zielińska Z., *Rzeczpospolita między Prusami a Rosją w świetle polsko-pruskiego sporu o cło generalne w 1765 r.*, cz. 2, „Kwartalnik Historyczny” 2008, R. CXV, nr 3, s. 5–59.

NOTKA O AUTORACH

Prof. dr hab. Jacek Wijaczka – historyk, pracuje na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Zainteresowania naukowe: procesy o czary w Europie w XV–XVIII w., dzieje Prus Książęcych (Brandenburskich) i Królewskich oraz historia społeczna Polski w czasach wczesnonowoczesnych.

jawi@umk.pl

Dr hab. Igor Kąkolewski, prof. UWM – historyk, pracuje na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Jednocześnie jest dyrektorem Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie.

Zainteresowania naukowe: historia Polski i Europy w XVI–XVIII w., historia stosunków polsko-niemieckich od końca średniowiecza do XX w., badania kultury pamięci, dydaktyka historii, muzealnictwo.

igor.kakolewski@cbh.pan.pl